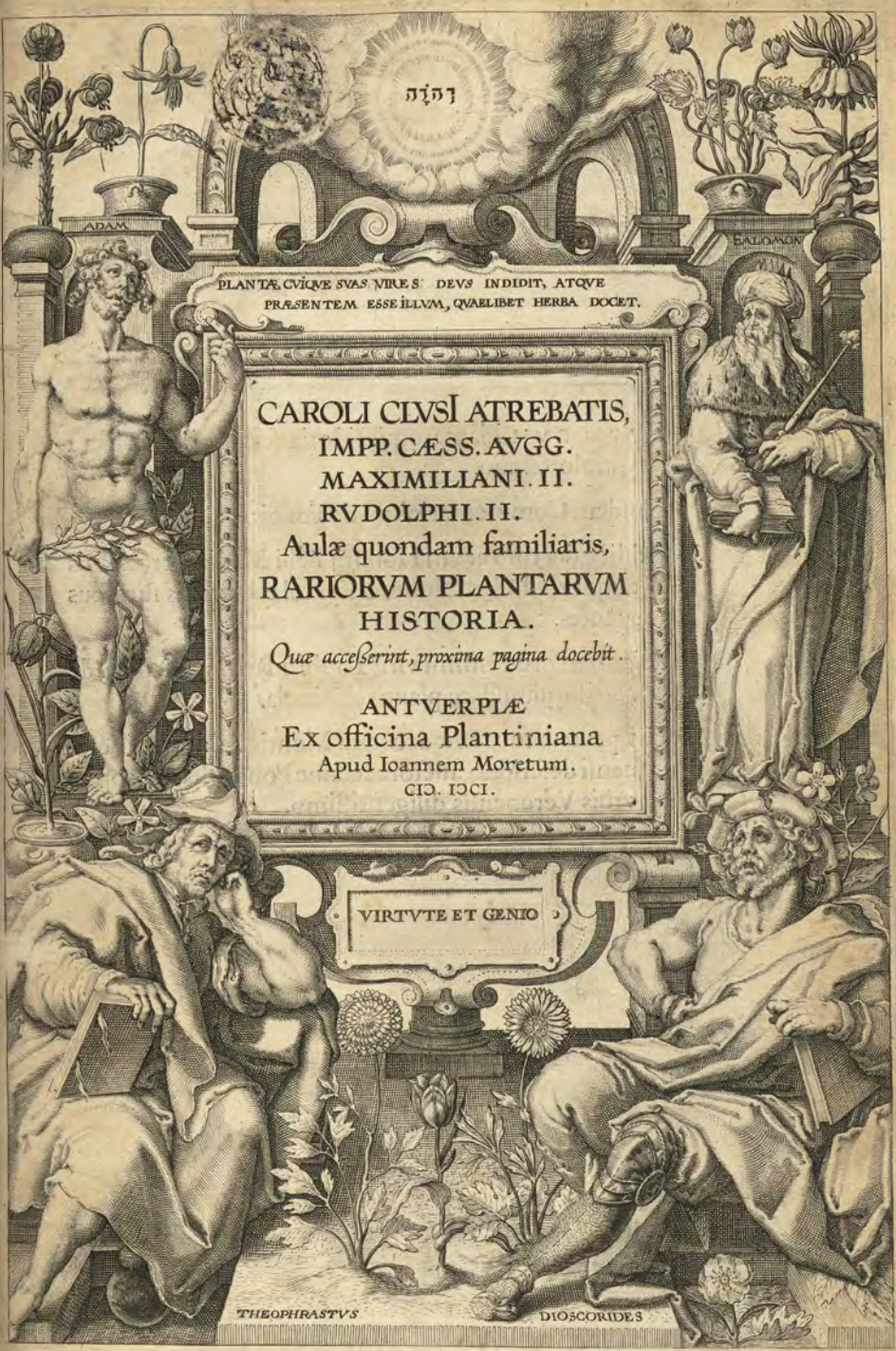
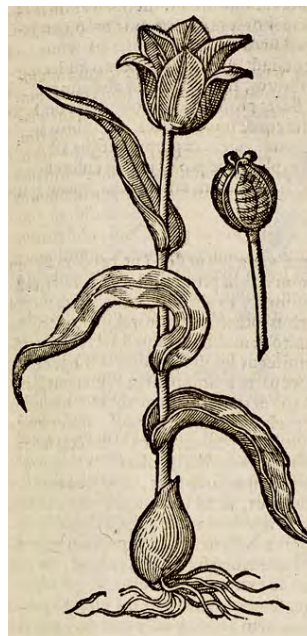
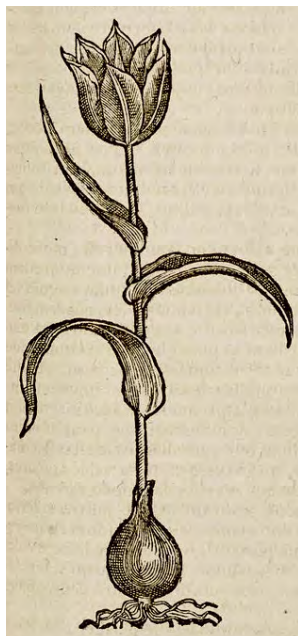

MUSEUM PLANTIN-MORETUS
Tulipae

RVDH

DESIGN & LANDSCAPE ARCHITECTURE

Inhoudstafel

Over tulbanden en tulpen	6
Tulpen in de westerse schilderkunst	8
De opmaat naar de Tulpomanie	10
De tulpen in de Plantin-Moretustuin	11
Tulipa ‘Duc van Tol’	14
Clusius en de tulp	16
Tulipa clusiana ‘Chrysantha’	24
Tulipa clusiana ‘Peppermint Stick’	24
Tulipa ‘Garden of Clusius’	25
Tulipa aximensis	25
Tulipa sylvestris	26
Overzicht van de tulpen in de Plantin-Moretustuin...	30

Over tulbanden en tulpen

Wanneer je spreekt over de geschiedenis van tulpen, dan komt Carolus Clusius in het vizier. Hij heeft al in 1576 een afbeelding van een tulp opgenomen in zijn werk *Rariorum aliquot stirpium per Hispanias observatarum historia*. Hij benoemt hierin de plant voor het eerst als **Tulipa**, wat nog steeds de officiële Latijnse naam is.

De tulp is in Noord-Europa lange tijd een onbekende plant. Dat verandert halverwege de 16e eeuw. Tot dan waren tulpen vooral gekend in de regio van de Zijderoutes. De oudst bekende beschrijving van een tulp vinden we in een gedicht van de Chinese poëet Li Bai. Rond 750 na Chr. verwijst hij in een gedicht naar tulpen uit zijn geboortestreek, het Tien Shan-gebergte. Zijn geboorteplaats ligt op de Zijderoute en het gebergte is een van de natuurlijke vindplaatsen van tulpenpopulaties in China. Maar de grootste concentratie aan wilde soorten groeit in de gebergten van het oude Perzië. Daar – en later in het Ottomaanse Rijk – wordt de bloem *lâle* genoemd, een verwijzing naar de kleur rood. Had de Vlaming Ogier de Busbecq zich rond 1550 niet vergist, dan kenden we de plant nu als *lâle* of misschien *Lalium*. Hoe zit dat?

Voor de Ottomanen heeft het woord *lâle* een symbolische waarde die overeenkomt met ‘Allah’ of het woord ‘Hilal’, de halve-maansvorm die we zien op torens van minaretten en op vlaggen.

Deze drie woorden worden met dezelfde tekens geschreven: ha, lam, lam en alif. Letters vertegenwoordigen in het Arabisch schrift een symbolische cijferwaarde: alif=1, ha=5 en lam=30 (x2). De som van de getallen van deze drie woorden is dus telkens 66. Dat geeft hen een goddelijke relatie. Vanwege deze goddelijke status importeren de Ottomaanse sultans tulpenbollen naar Istanbul. Onder Sultan Süleyman de Prachtlievende (1520-1566) beginnen ze tulpen te kweken en te kruisen om de paradijstuinen rond hun schitterende paleizen aan te planten: de ultieme plek voor deze sacrale bloem. Istanbul verandert in een centrum van tulpen. Die passie bereikt haar climax in 1703-1730, tijdens de regeerperiode van Ahmed II. Deze periode staat bekend als ‘*Lâle Devri*’, de Tulpentijd.

Carolus Clusius, portret door Theodoor de Bry

In 1554 reist Ogier de Busbecq als ambassadeur van de keizer van Oostenrijk door het Ottomaanse Rijk naar Istanbul. Hij merkt tijdens zijn doorreis een bloem op die hij niet kent, ze wordt gedragen op het hoofddekse van een Turkse man. Hij vraagt naar de naam en krijgt per vergissing de naam van het hoofddekse van en niet van de lâle. Hij schrijft in zijn dagboek dat hij een nieuwe bloem heeft ontdekt, de tuliban (de tulband). 'Tulipans' zien we enige tijd later als woord opduiken in een briefwisseling van Plantijn en in diverse botanische werken. Wellicht heeft de Busbecq op de terugweg naar Wenen bollen van deze plant meegenomen als zijn exotische ontdekking.

We weten dat er enkele jaren na die reis van Oghier de Busbecq een eerste tulp wordt gespot in een Noord-Europese tuin, namelijk bij een apotheker in Augsburg. Had Busbecq daar iets mee te maken? Dat is niet duidelijk.

Wat wel vaststaat: in 1562 arriveert er in Antwerpen een schip uit Istanboel met een lading stoffen. Daartussen zijn bloembollen meegezonden. De bollen worden opgemerkt en aangezien voor een variant van de ui. Ze worden daarom direct op hun smaak beoordeeld, maar smakelijk blijken ze niet en de overgebleven lading belandt op een composthoop. De volgende lente ontspruiten daar prachtige bloemen...

Antwerpen is midden 16e eeuw een centrum van botanica en tuinkunst. De tulp vindt er direct een uitgelezen plek in de Antwerpse tuinen, onder andere bij de apotheker Van Coudenberghe, wiens tuin als de allereerste botanische privétuin wordt beschouwd, bij de staatsman Marnix van Sint-Aldegonde, en natuurlijk bij Plantijn. In 1568 toont Rembert Dodoens de eerste gedrukte afbeelding van een tulp in de Nederlanden, in zijn botanische uitgave het Cruydeboeck. Via zijn werk maakt de rest van Europa kennis met deze plant, en vanuit de Antwerpse tuinen bereikt de tulp Europese steden als Londen (1570), Leiden (1594) en Parijs (1598).

Een groot model van een tulp, gepresenteerd als deel van de Bloemengilde Parade tijdens een festival in Istanbul (1582) Topkapi Paleis Museum

Tulpen in de westerse schilderkunst

In 1577 heeft de Antwerpse schilder Maarten de Vos een bijzondere primeur te pakken: hij legt als eerste tulpen vast op een olieverfschilderij: 'Portret van Antonius Anselmus, zijn echtgenote Joanna Hooftmans en hun kinderen Gillis en Joanna'. Met een detail op dit schilderij, de vaas met bloemen, wordt het zaadje gelegd voor een nieuw genre in de schilderkunst: het bloemstilleven.

Detail, Maarten de Vos (1577)

Portret van Antonius Anselmus, zijn echtgenote Joanna Hooftmans en hun kinderen Gillis en Joanna, Maarten de Vos (1577)
Oudst bekende afbeelding van tulpen op een olieverfschilderij. Opvallend is hun effen kleur.

De opmaat naar de Tulpomanie

De classificatie van tulpen die Carolus Clusius maakt en zijn beschrijving van gevlamde bloemen, ligt aan de bron van de tulpomanie. De speculatieve bollenhandel verloopt via veilingen in herbergen. Ze krijgt meteen dezelfde wind in de zeilen als de Nederlandse VOC-schepen, die voor een ongekennde economische bloei zorgen. Er is meer dan geld genoeg, en veel geld gaat naar luxe en uiterlijk vertoon. Verzamelaars steken elkaar de loef af met hun verzamelingen van uitzonderlijke exotische planten, schelpen of dieren. De tulp verwondert door de onvoorspelbaarheid van de veelkleurige strepen en stippen. Pas sinds de jaren dertig van de 20e eeuw weten we dat deze felbegeerde tulpen ziek waren: ze dragen het mozaïekvirus dat kleuren doet 'breken'. De tulp wordt symbool voor de nieuwe wind die waait, de vooruitgang en het ontdekken van de wereld. Gesteund door de bloeiende Nederlandse economie, maar wellicht nog meer door de vaste regel dat een deel van de veilingprijzen naar drinkgeld moet gaan, nemen de prijzen die voor tulpen worden geboden, een hoge vlucht. Ook in Antwerpen gaat deze speculatie niet aan de tulpenliefhebbers voorbij. Ook Rubens heeft er wellicht aan deelgenomen. De Tulpomanie viert hoogtij in Antwerpen, in herberg De Zwaan aan de Graanmarkt, tot ze in 1637 door haar roemruchte crash aan haar einde komt, Het huwelijk op 6 december in 1630 tussen Rubens (53) en de zestienjarige Hélène Fourment wordt bezegeld met onder andere een huwelijksgeschenk van 3 tulpenbollen voor Hélène. Geen klein bier!

'Bloemisten alhier hebben op Vrydagh een solemnele misse doen singhen in St. Joris kerck op dat de tulpen wel mochten voort comen'. Dit citaat uit een pamflet van 1637 over de Antwerpse tulpengekte maakt duidelijk dat zelfs Sint Dorothea – die een altaar in deze kerk had – wordt aanroepen om het groeiseizoen van tulpen te zegenen. Uitgerekend in datzelfde jaar 1637 komt de speculatie drastisch ten einde.

Twee Genetta's met tulpen, Joris Hoefnagels (1561-1562)

De tulpen in de Plantin-Moretustuin

Door de prominente rol van Clusius in de geschiedenis van de tulp, kunnen tulpen niet ontbreken in de tuin die op basis van zijn werk is aangeplant. Ook Plantijn kende de bloemen al. We weten met zekerheid dat Plantijn in 1585 'tulipans' in zijn tuin had: Arias Montanus (Spaanse kapelaan in dienst van Filips II) vraagt Plantijn om – opnieuw – zes 'tulipans' op te sturen. Omdat Plantijn ook een zeldzame narcis in zijn tuin had, kunnen we vermoeden dat de tuin in zekere zin een soort collectietuin was.

Clusius staat aan de wieg van de tulp in Antwerpen en Noord-Europa, nog lang voor de Tulpomanie zich ontrolt. De eerste tulpen die hem onder ogen komen, zijn ofwel botanische soorten ofwel soorten die sterk aan de wilde soorten verwant zijn.

In de tuin vind je dus geen gevlamde en gestreepte tulpen, de prima donna's van de tulpomanie in de jaren 1630, maar wel soorten die heel nauw aansluiten bij Clusius' beschrijvingen in zijn werk *Rariorum plantarum historia*. Of bijvoorbeeld de 'Lac van Rijn'. Deze tulp wordt pas officieel beschreven in 1620, dus na de dood van Clusius, maar ze lijkt heel sterk op de geschilderde afbeelding van een tulp door Joris Hoefnagel, een tijdgenoot van Clusius. Opmerkelijk is dat zijn 'prentje' al dateert van 1561-1562. Clusius heeft daarom zeker tulpen met dit uiterlijk gezien.

Rups, peer, tulp en schelp, Joris Hoefnagels (1561-1562)

Rups, peer, tulp en schelp, Joris Hoefnagels (1561-1562)

'Lac van Rijn' – 1620. Bij toeval lijkt de positie van de bloembladeren vrijwel gelijk aan de tulp op de prent van Joris Hoefnagel. Foto rvdh

Tulipa 'Duc van Tol'

Dan is er de fameuze tulp 'Duc van Tol Red and Yellow' uit 1594.

Dit is de oudst bekende tuintulp. Dat wil zeggen de eerste geregistreeerde kruising of cultuurvariëteit. De kans dat Clusius de tulp heeft gekend is met deze datering uiteraard groot, maar de 'bron' van deze tulp is onduidelijk.

Het jaartal 1594 roept de vraag op waar dan de oorsprong ligt van deze nieuwe soort. We weten dat Clusius in datzelfde jaar de Hortus Botanicus in Leiden realiseert. De tulpen die hij daar aanplant, worden beschouwd als de eerste tulpenaanplanting in Nederland. Dat zou betekenen dat er geen Nederlandse voorgeschiedenis voor deze Duc van Tol kan zijn geweest.

Maar de aanleg van de tuin wordt voornamelijk gedaan door de Delftse hofapotheker van Willem van Oranje: Dirck Outgaertsz. Cluyt (1546–1598) ook bekend als Clutius. Clusius heeft hem aangesteld als zijn eerste hortulanus (tuinbeheerder). De voorwaarde voor die aanstelling is dat Clutius zijn beroemde Delftse plantenverzameling meeneemt voor de nieuwe tuin in Leiden (de basis van de Index Stirpium), waaronder zeldzame tulpen! Daaruit valt op te maken dat tulpen al eerder dan 1594 groeiden in de tuin van Clutius in Delft.

Over de hoeveelheid en oorsprong van de tulpen van Clutius weten we niks, maar de kans dat een in 1594 geïntroduceerde tulp haar oorsprong bij Clutius zou hebben, lijkt toch op zijn minst twijfelachtig. Wel weten we dat de botanische kennis en horticultuur in Antwerpen en Vlaanderen op dat moment tot de Europees top behoren en dat de tulp hier dan al dertig jaar wordt geteeld. De aanwezige kennis en de benodigde tijd spreken in het voordeel van een veronderstelling dat de 'Duc van Tol Red and Yellow' een Vlaamse introductie zou kunnen zijn.

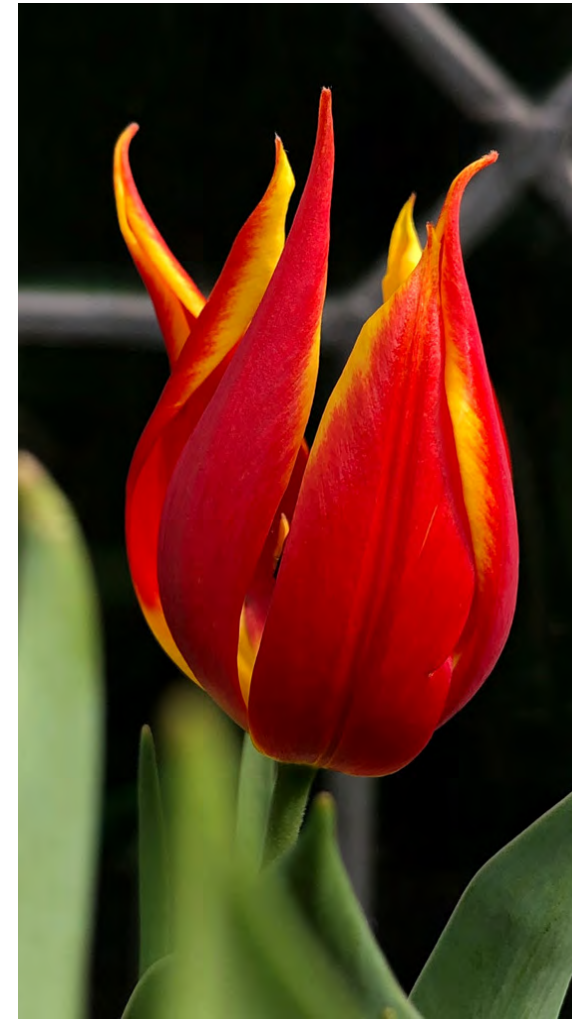
Tulipa schrenkii

Er zit namelijk zeven jaar tussen het zaaien en de eerste bloeiende tulp aan de plant. Zo snel kan een tulp niet beschreven worden. Normaal gesproken probeert men eerst een aantal jaren de tulp te vermeerderen, en zodra dat succesvol blijkt, volgt een beschrijving en naamgeving. Dat wil zeggen dat er een vrij lange aanloop is vanaf het zaaimoment tot aan de naamgeving van een nieuwe tulpenvariëteit.

Het is overduidelijk dat dit oudst bekende tuintulpje afstamt van de wilde tulp: *Tulipa schrenkii*, die - bizar genoeg - pas in 1881 beschreven is. Dit tulpje is afkomstig van de Krim en de Kaukasus. Zelfs kenners kunnen de 'Duc van Tol Red and Yellow' en *Tulipa schrenkii* amper van elkaar onderscheiden. Het gaat om een heel vroegbloeiend tulpje (maart) met een hoogte van ongeveer 10 cm. De bloem heeft een prachtige helderrode kleur met geel omrande bloemblaadjes.

Er bestaan vijftien 'Duc van Tol'-variëteiten. Door hun sterke connectie met wilde tulpensoorten worden deze tulpen als meerderjarig beschouwd en zijn ze goed voor 'verwildering'.

Een andere 'Duc' die in de tuin wordt aangeplant, is de '**Duc van Tol Max Cramoisie**'. De registratie van deze soort is weliswaar gedateerd in 1700, maar de tulp heeft een uiterlijk dat past in beschrijvingen van 16e-eeuwse soorten.

Tulipa 'Duc van Tol Red and Yellow', 1594

Clusius en de tulp

Carolus Clusius is vereeuwigd in een tulpenaam: de *Tulipa clusiana*. Deze benaming is geregistreerd in 1803 en duikt voor het eerst op in het botanische werk van Pierre-Joseph Redouté, *Les Liliacées* (plaat 37). Het is in delen uitgegeven tussen 1802 en 1816. Deze tulp is afkomstig uit Kashmir, Chitral, Noord Afghanistan, Noord Iran, Irak – zeg maar het oude Perzië. Redouté schrijft dat deze tulp voordien bekend was onder verschillende namen, maar vaak genoemd onder de verzamelnaam *Tulipa persica* of *Tulipa cypriani*.

(link naar het boek: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/10265#page/228/mode/thumb>)

Redouté bekritiseert in zijn tekst de vage en dubbelzinnige benamingen en wijst erop dat de beschrijvers, zoals Linnaeus, de tulp waarschijnlijk zelf nooit gezien en gewaardeerd hebben. Maar de beste beschrijving van deze tulp zou volgens Redouté afkomstig zijn van Clusius zelf in zijn postuum uitgegeven werk *Curae Posteriores* (1611). Dat motiveert Redouté om de tulp te vernoemen naar de beschrijver. Het is Carolus Clusius die de naamgeving verdient.

Tulipa clusiana is zo direct toe te wijzen aan Clusius zelf. Zijn werk *Curae Posteriores* is trouwens gedrukt in het Leidse filiaal van de Plantijnse drukkerij, door de kleinzoon van Plantijn: Franciscus II Raphelengius.

TULIPA PERSICA,

Pag. 150. cap. x. sit Tulipa Persica, deinde Byzantina altera: atque considerandum an ea non sit Cretica Caccini: tandem post Mompelianam agendum etiam de ea quæ in montanis Placentiæ; hoc modo: Ad calcem capitis ix adu. potest descriptio Tulipæ Persicæ, aut ex ea nouum caput x faciendum: ita ut Tulipa Byzantina altera caput xi occupet. Tulipe autem Persicæ hac est descriptio:

TAMETSI Herbariæ rei studium ad summum culmen peruenisse videatur, singulis tamen ferè diebus, novæ alicuius, nec adhuc à quopiam descriptæ plantæ cognitionem adquirimus: adeo infinitum est hoc studium.

Tuliparum certè cùm præcocium, tum serotinarum, summa varietas ab his qui nostro sæculo rei herbariæ operam dederunt, eorumque qui Plantarum historiam scripserunt, est observata, atque quotidie adhuc observatur: semine enim quanta varietas colorum adquiratur, verbis exprimere vix aliquis queat: nullus tamen hæcenus illius meminit, quæ paucis abhinc annis ab Asia in Europam est translata: primusque omnium talem reperiri, me (quo est candore) monuit Nobilis vir Florentinus Matthæus Caccini, qui licet ante quadriennium dumtaxat ad hoc studium applicare cœperit animum, adèd sedulus & diligens fuit, ut nunc hortum habeat selectissimarum plantarum copiâ instructissimum. Is anno Christi sexcentesimo sexto supra millesimum, extremo Februario accipiebat Constantinopoli Tulipæ cuiusdam novæ aliquot bulbos satis pusillos, quos è Persia allatos esse scribebat qui ipsi mittebat: hi, licet adèd pusilli, & longiore vecturâ satis adficti, sequente nihilominus Aprili elegantissimum florem protulerunt, bipedalis longitudinis cauli subnixum: cuius iconem viuis coloribus expressam, cum bulbulo sub extremum Iulium ad me mittebat; ego verò extremo Septembri accipiebam: is terræ creditus comprehendit, licet toto bimæstri in itinere hæsisset, nec sperassem adèd exiguum bulbum (ut qui exiguæ nucis avellanæ magnitudinem non excederet) florem producturum. Quia porro plantam florentem videre mihi contigit, eius historiam describere, atque iconem, quam in lignea tabella exprimendam curabam, Lectoris oculis proponere volui.

Tulipa Persica.

Tulipa Persica præcox.

HVIVS itaque anni M.DC.VII. Aprilimense, cum præcocibus Tulipis, florem dedit mea plantula, Septēbri præcedente, ut dixi, terræ commissa: eam tamen altitudinem non adquisiuit, quam N.V. suam habuisse scribebat, (etenim propter imminentem hiemem, quam asperiores futuram metuebam, fidei valè crediderā:) sed pedalis longitudinis caulem dumtaxat protulit, satis gracilem, quatuor foliis non valde latis præditum, imò angustis, & Narbonensis Tulipæ foliorum latitudinem haud superantibus, non adèd tamen virentibus, & ad præcocium Tuliparum colorem magis accedentibus ac carinatis: qui suprema parte florem sustinebat delicatulum, Narbonensis vel Hispanicæ Tulipæ flore paulò maiorem, (quin altius assurgat, & maiorem florem libero loco nata proferat planta, non dubito: sed qualem mea planta in angusto loco adseruata habuit, describo) sex foliis binas vncias longis constantem, quorum terna exteriora paulò longiora & mucronata, foris quidem suaverubentis coloris, oris tamen albis, internè verò prorsus albis. tria autem interiora folia, quæ aliquantulum breviora, mucronem habebant nonnihil orbiculatum,

nivesque

C

HVIVS,

niueique planè erant candoris: omnium autem ungues purpureâ maculâ insigniti: stamina nigra, apices eum nigri: bulbi cortex foris nigricans & fuscus, interiore parte molli lanugine fusci & quodammodo ferruginei coloris oblitus, quali ferè Rhododendri siue Nerii semen est, aut castanearum cortex ipsum nucleum tegens. De semine, nihil pronunciare possum, quia obseruare non licuit, quandoquidem caulis superiorem partem cum duobus foliis & flore præscindebam, vt pictori delineandam traderem: eamque causam esse arbitror, cur insequente anno florem non protulerit, sed adeò imminuta fuerit planta, vt vnicum dederit folium, illudque valdè angustum & quasi iunceum, accedente præsertim illius eiusdem anni asperimâ hieme.

Anno porrò Christi millesimo sexcentesimo septimo accipiebam ab eodem T. Persicæ alterius generis exiguum bulbum, paullo oblongiore formâ, non orbiculatâ vt superioris, cuius pretium maius esset quàm superioris, licet illud satis ingens esse ad me scriberet: protulit quidem anno insequente vnicum angustum & carinatum folium prioris folio non dissimile, sed breui marcescens: eam ob causam Maio mense eximebam, vt viderem an bulbus corruptus esset; & prorsus flaccidum & inanem reperi. atque eodem mense ad me scribebat nobilis ille vir, bulbos quos sibi retinuerat, vnicum folium dumtaxat protulisse, nullum florem.

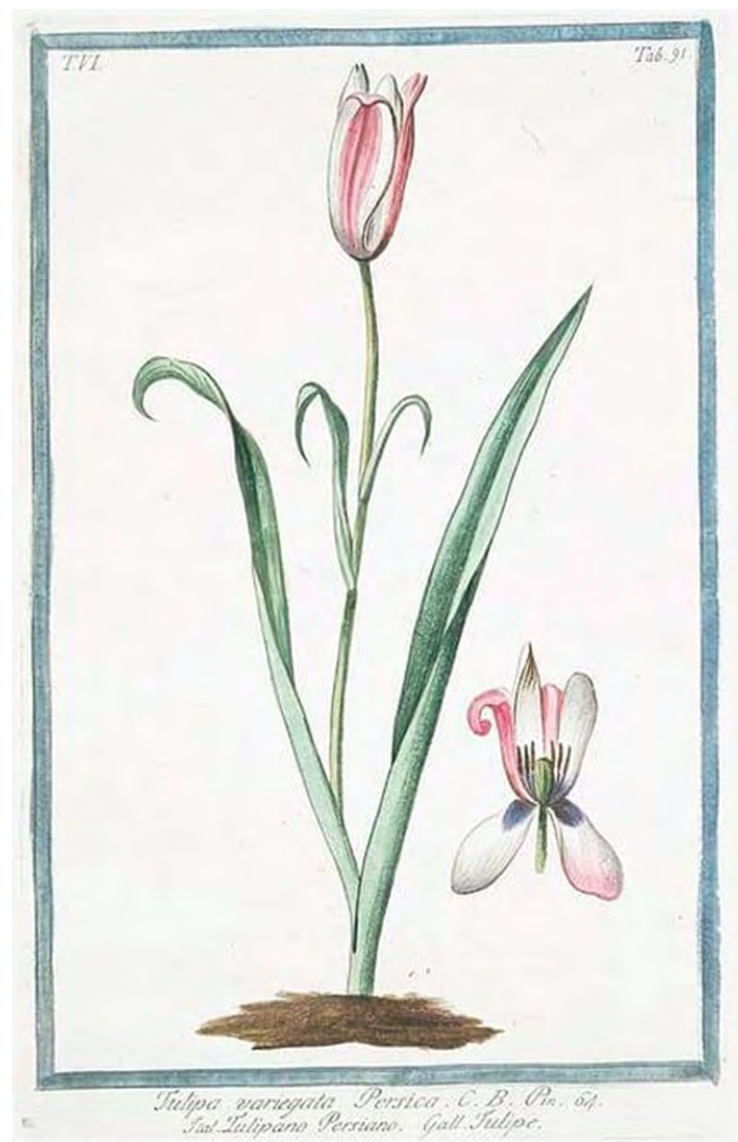
FRITILLARIÆ VARIETAS; AC DE ALBA.

Pag. 152. ante Sectionem Sponte in extremo pagina adde ea qua notata sunt in Appendice Altera, de Fritillaria serotina, & Fritillaria albo flore, his verbis, præcocior videlicet, &c. quibus & addenda sunt illa qua in Auctario eiusdem Alterius Appendicis de eadem Fritillaria alba aguntur, his verbis, Mittebat verò, &c. cuius periodi fini attexantur & sequentia verba: Similes deinde anno 1606 vidi apud Hoghelandum & Portertum: sed & anno præcedente à rhizotomis Gallis aliquot bulbos redimebam (quos illi in Hollandiam venales proferre ceperunt) quos flores albos ferre affirmabant. eorum aliquos anno 1608 florentes habui: sed bini dumtaxat albi fuerunt prorsus, maturè cum vulgari præcoce: reliqui non albierant, etsi pro iis venditi, sed iis prorsus similes quos proferunt plantæ in Pyrenæis erutæ, hoc est, ex viridi fusco & obsoleto colore mixti; adhuc non præcoces, sed serotini. Obseruatu enim dignum est, plantas quæ album florem tulerunt,

Fritillaria albo flore.

Tulipa Persica, plaat 27 uit Hortus Floridus (voor het eerst gepubliceerd in Utrecht, 1614) Crispijn de Passe, de jongere (Nederlands, ca. 1597–ca. 1670)

Tulipa variegata Persica, Giorgio Bonelli (1772 - 1793)

Tulipa clusiana door Pierre-Joseph Redouté (1805)

TULIPA CLUSIANA.

FAM. des LIS. *Juss.* — HEXANDRIE MONOGYNIE. *LIN.*

Tulipa clusiana. T. caule unifloro glabro, flore erecto (albo), petalis foliisque oblongo-acutis glabris, infimo vaginante.

Tulipa persica præcox. *Clus. cur. post. p. 9. icon.*

Tulipa præcox angustifolia. *C. Bauh. Pin. 60. Tourn. Inst. 375.*

TULIPE DE L'ÉCLUSE.

DESCRIPTION.

Cette Tulipe se fait reconnaître sans peine, dès le premier aspect, à sa fleur blanche, droite et solitaire au sommet de la tige ; cette fleur offre une corolle en cloche partagée jusqu'à la base en six divisions oblongues, pointues ; ces divisions ne sont pas semblables entre elles : les trois extérieures sont un peu plus longues que les autres, et leur face inférieure est d'un rouge violet assez vif, à l'exception du bord qui est blanc. Dans les trois autres, la surface inférieure est blanche, à l'exception de la base qui est rougeâtre : toutes ont la face interne blanche avec l'onglet violet. Cette fleur semble absolument violette, lorsqu'elle est fermée.

Les étamines sont au nombre de six ; les filaments sont en alène, comprimés et un peu élargis vers la base, d'un brun noir avec le sommet jaune, et leur longueur ne dépasse pas celle de l'onglet de la corolle ; les anthères sont droites, comprimées, linéaires, obtuses, de couleur jaune avant la fécondation, et noires après cette époque ; le pistil offre un ovaire prismatique à trois pans, placé dans la corolle, de couleur jaunâtre, surmonté de trois stigmates épais, divergents, posés sur les trois angles de l'ovaire, et marqués en dessus d'un sillon profond.

Après avoir ainsi examiné la fleur de cette Tulipe, si nous jetons les yeux sur l'ensemble de la plante, nous verrons qu'elle sort d'une racine bulbeuse, arrondie, grosse comme une noisette, et de couleur brune ; sa tige est simple, glabre, haute de deux à trois décimètres, cylindrique, nue vers le sommet, munie à sa base de trois feuilles oblongues, aiguës, glauques, entières, glabres, pliées en gouttière dans leur longueur ; la feuille inférieure qui atteint la longueur de la tige est entièrement engainante à sa base ; celle du milieu embrasse la tige sans se prolonger en gaine, et atteint à la même hauteur que la précédente ; la supérieure est très-courte, et n'embrasse la tige qu'à moitié.

HISTOIRE.

Plusieurs des naturalistes qui, à l'époque du renouvellement des sciences dans l'Occident, se sont occupés du règne végétal, ont décrit avec exactitude les plantes qu'ils ont eu occasion de connaître ; mais la science était alors trop peu avancée pour qu'ils pensassent à distinguer les différences dues aux circonstances et aux localités de celles qui sont véritablement essentielles à la nature de chaque végétal ; aussi décrirèrent-ils comme espèces un grand nombre de variétés. Lorsque Linné entreprit de réformer la Botanique, il reconnut bientôt que la même plante avait été décrite par le même auteur sous autant de noms qu'elle présente d'aspects différents ; et, n'osant plus se fier aux descriptions faites par les anciens auteurs, il n'accorda aucune place dans le catalogue des êtres naturels à tous ceux qu'il n'avait pas vu lui-même, ou qui ne présentaient pas des caractères tellement saillants qu'on ne pût craindre d'équivoque. Cette précaution était sage, sans doute ; il en résulta cependant qu'un grand nombre de plantes qui avaient été bien décrites par Gessner, Mathioli, l'Ecluse, Lippi, Tournefort et plusieurs autres, furent depuis négligées et presque oubliées. Tous les ans la Botanique, armée de moyens plus sûrs et plus exacts, reconquit quelques-unes de ces espèces méconnues : déjà les voyageurs qui ont parcouru l'Orient ont retrouvé la plupart des plantes décrites par Tournefort dans son corollaire ; ces sortes de découvertes ont même un intérêt particulier, en ce qu'elles servent autant à éclaircir l'histoire critique de la science que celle de la nature elle-même. Ces réflexions s'appliquent à la Tulipe dont nous donnons la description ; cette plante a été très-bien décrite par l'Ecluse, dans son ouvrage intitulé *Curæ posteriores* ; elle a été aussi connue de Gaspard Bauhin et de Tournefort, mais négligée ensuite par les Botanistes.

Depuis deux ans, elle a reparu dans les jardins consacrés à l'avancement de la science : nous avons eu occasion de l'observer, soit au Jardin du Muséum national d'Histoire naturelle, soit dans celui du C. Cels. Ce cultivateur l'a reçue du C. Amoureux, sous le nom de *Tulipa Cypriani*. Nous avons cru devoir lui donner le nom du Botaniste, qui, le premier, l'a décrite et figurée avec soin.

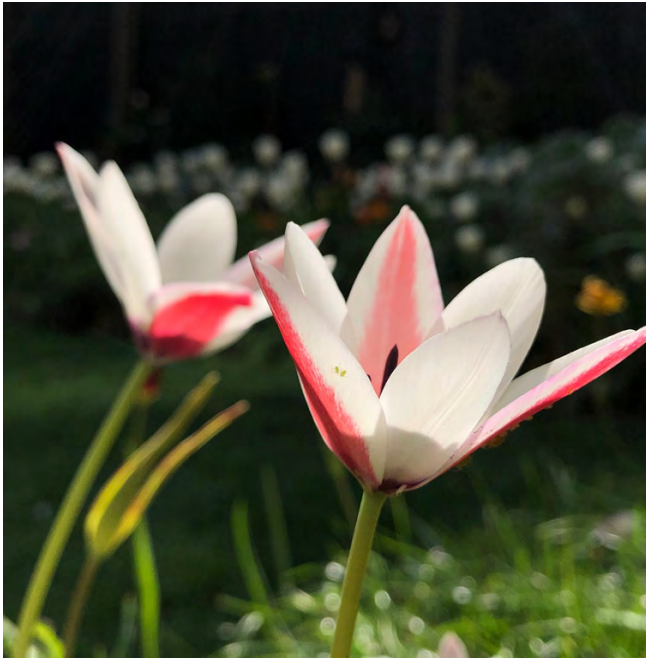
Cette Tulipe fleurit au printemps ; sa corolle s'épanouit plusieurs jours de suite à neuf heures du matin, et se ferme entre une et trois heures de l'après-midi.

Son pays natal n'est pas exactement connu ; il paraît, d'après le nom que l'Ecluse lui a assigné, qu'elle est originaire de la Perse.

Cette plante mérite, aussi bien que les autres espèces de ce genre, d'être cultivée dans les jardins d'ornement.

Tulipa clusiana heeft er wellicht lang op moeten wachten, maar heeft uiteindelijk toch roem vergaard door onder andere Vita Sackville-West, de grondlegster van de beroemde tuinen van Sissinghurst. In 'Some Flowers' geeft Vita Sackville-West advies over hoe en waar de tulp – in Engeland bekend als de 'Lady Tulip' - het beste tot haar recht komt. Ze schrijft: "Persoonlijk zie ik haar [de Tulipa clusiana] graag opkomen tussen grijze stenen, vergezeld door een paar nogal gedrongen heesters van mediterrane karakter: wat dwerglavendel, en de grijsgroene cistus die een soort amfitheater achter haar vormen, terwijl wat kruipende rozemarijn een groen tapijt aan haar voeten spreidt."

Ook in de nieuwe aanplanting van de Plantin-Moretustuin krijgt de tulp een plek tussen mediterrane planten.

Tulipa clusiana, foto rvdh

'The Garden' (Spring) – Vita Sackville-West 1946:

Bubbles of colour striking through the bleak
Dun soil, surprising, in a week,
As the low desert-flowers after rain
Leap into being where they were not seen
Few hours before, and soon are gone again.
So in our English garden comes the Greek
Blue wind-flow'r, cousin of the meek
Bashful anemone of English woods,
As thick as shingle strewn on Chesil Beach;
So comes the Lady Tulip, with her streak
Of pink that ribs her white; and through the green
Of young fine grass, the Glory of the Snow,
So blue, a smear of fallen sky; come each
In quick succession as they grow and blow
In liberal April, host to little guests(...)

Tulipa clusiana 'Chrysantha'

Tulipa clusiana 'Chrysantha', foto rvdh

Deze variant van de Tulipa clusiana wordt in 1948 voor het eerst beschreven en is afkomstig uit het hooggebergte van N. Afghanistan en Chitral. 'Chrysantha' verwijst naar de 'gouden' kleur van de binnenste bloemblaadjes en buitenste randen. Dit is, net als Tulipa clusiana, een wilde soort.

Tulipa clusiana 'Peppermint Stick'

Is geregistreerd en geïntroduceerd door de Nederlandse kwekerij W. van Lierop & Zonen (W. van Lierop & Sons). De officiële registratiedatum is 30 november 1998. Deze cultivar is een verbeterde, beter te kweken versie van de natuurlijke soort en is een kruising, oftewel een cultuurvariëteit.

Tulipa clusiana 'Peppermint Stick', foto rvdh

Tulipa 'Garden of Clusius'

'Tulipa 'Garden of Clusius' – 2015

Dit kleine tulpje is in 2015 geïntroduceerd ter gelegenheid van de 425e verjaardag van de Hortus Botanicus in Leiden en ter ere van zijn stichter. Het tulpje is kersenrood met een wit hart, geurend en ongeveer 20 cm hoog. Het heeft de karaktereigenschappen van wilde tulpensoorten.

Tulipa aximensis

Tulipa aximensis – oorspronggebied Savoie, Italië

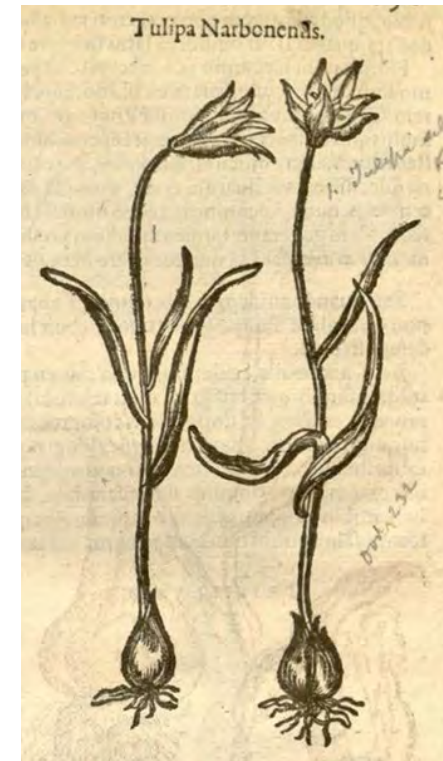
Deze wilde tulp heeft geen directe link met Clusius of Plantijn, maar heeft wel het uiterlijk van de eerste afbeeldingen van tulpen in de botanische werken van Clusius. Het is een naïef uitziend rood tulpje dat past binnen de natuurlijke context van tulpen die bekend waren in de 16e eeuw, en dat zal zorgen voor latere bloei in het tulpenassortiment van de nieuwe aanplanting.

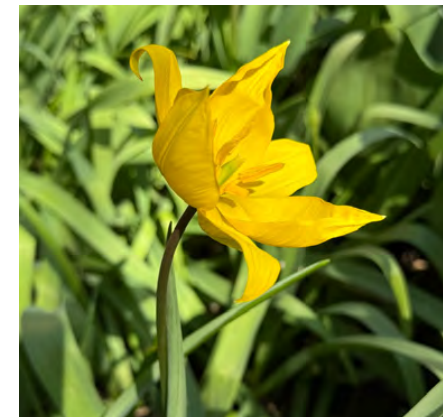
Tulipa sylvestris

Deze tulp is - in tegenstelling tot alle andere tulpensoorten - vanuit Zuid-Europa naar hier gekomen en is inmiddels in bijna alle Europese landen verwilderd. Als oorspronkelijke vindplaatsen van deze tulp worden door 16e-eeuwse botanisten plekken bij Bologna en Montpellier genoemd, en later ook Aranguez. Nu weten we dat deze tulp in een veel grotere regio haar oorsprong vindt, namelijk West-Afrika, Europa, Midden-Azië, Noordwest Iran.

De *Tulipa sylvestris* krijgt al enige bekendheid nog voor de eerste tulpen uit het Oosten naar Noord-Europa zullen komen, en dus ver voor de soortnaam 'Tulipa' gangbaar wordt. De bostulp wordt per abuis ook als *Narcissus* aangezien, met namen als *Narcissus serotinus luteus*, *Narcissi Lutei odorati* (Gessner), *Norbonensis LilioNarcissus Luteus Montanus* of *Gele Lelie-Narcisse van Boloignien* gheheeten *Tulipa van Boloignie* (Lobelius). Het is wellicht de tulp die de grootste diversiteit aan namen heeft weten te vergaren, maar Clusius heeft de soort uiteindelijk geïdentificeerd als *Tulipa*. De huidige wetenschappelijke naam *Tulipa sylvestris* L. (waarbij de 'L.' staat voor Linnaeus) is pas in 1753 door Carl Linnaeus vastgelegd.

Tulipa sylvestris onder de naam 'Tulipa Narbonensis' in *Rariorum Plantarum Historia*

Tulipa sylvestris L. – naamgeving door Linnaeus 1753

Clusius ontvangt waarschijnlijk in 1574-1575 bollen van de *Tulipa sylvestris* van Ulisse Aldrovandi (1522-1605), een vooraanstaande Italiaanse natuurwetenschapper in Bologna. Clusius stuurt in 1577 zelf bollen van *Tulipa sylvestris* naar Joachim Camerarius in Duitsland, en waarschuwt hem dat deze soort zich snel kan uitbreiden. Hij meldt over de ‘Tulipas Bononieses’ en ‘Mompelianas’: “Meng ze niet met andere tulpen. Ze produceren namelijk zijbollen en verspreiden zich. Het is beter om ze een aparte plek te geven [...] zodat ze zich niet te ver verspreiden. Anders zouden ze binnen een paar jaar de hele tuin in beslag nemen.” Clusius haalt deze observatie uit zijn eigen tuin, dat deze tulpen zijdelingse bollen produceren via uitlopers (‘tenuibus nervis in latera’, ‘zijdelingse nerven aan de zijkanten’) en zich uitgebreid verspreiden.

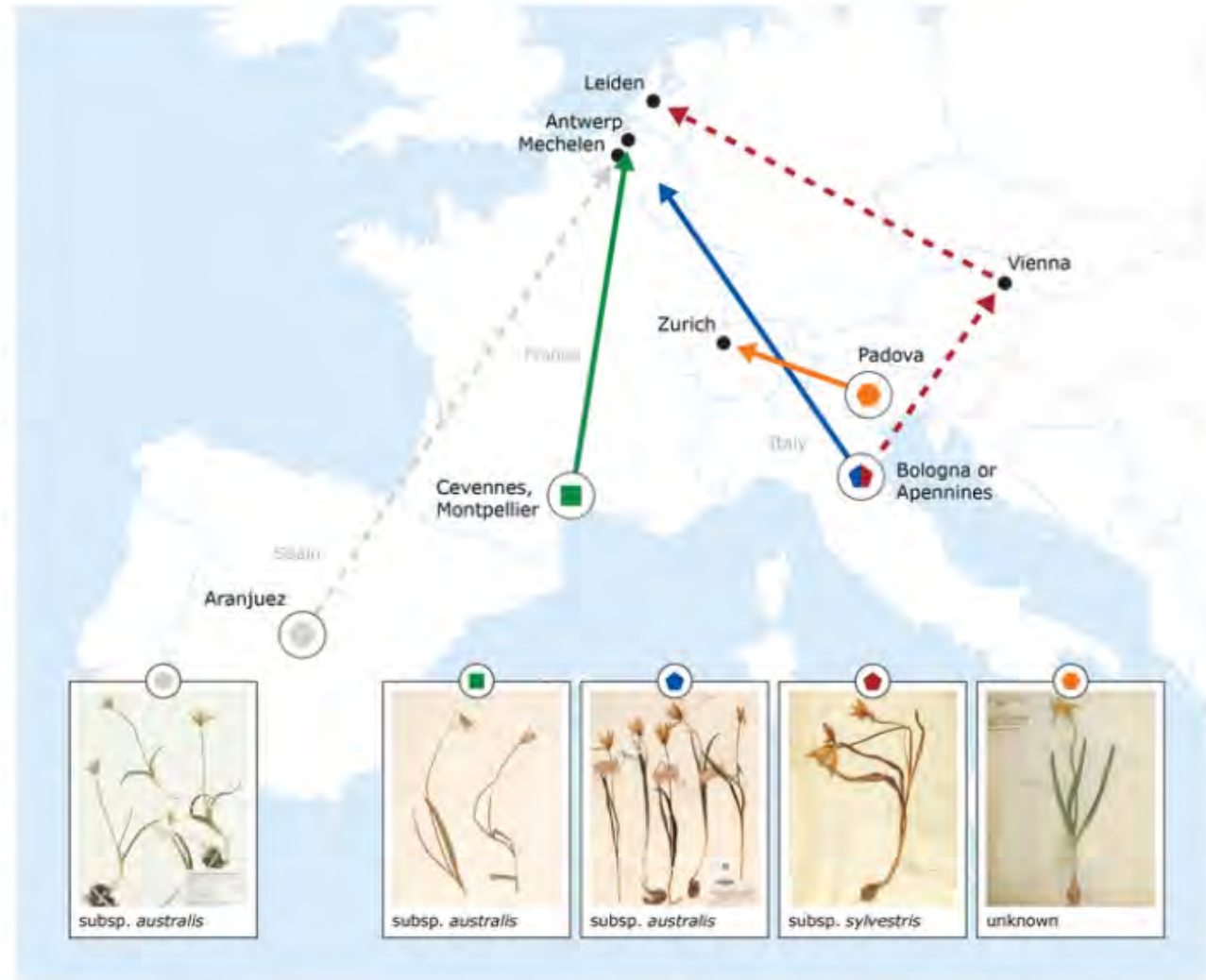
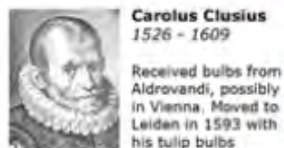
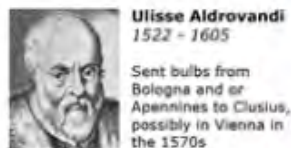
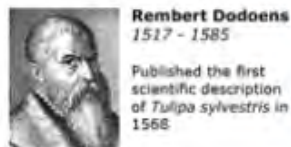
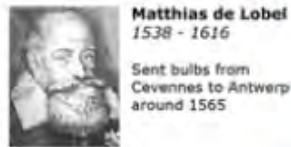
In zijn werk *Rariorum plantarum historia* (p151) verwijst Clusius naar de plant met namen als *Tulipa Apenninea* en *Tulipa Narbonensis*, synoniemen voor wat later bekend zou worden als *Tulipa sylvestris* L. In 1606 stuurt de prefect van de tuin van Pisa, Francesco Malocchi, aan Clusius een lijst met de mooiste planten uit de tuin, waaronder de ‘*Tulipa Bononiensis lutea odorata*’ (‘geurende gele tulp uit Bologna’).

(bron: 13 juni 2022, Tracing the introduction history of the tulip that went wild (*Tulipa sylvestris*) in sixteenth-century Europe)

Distribution of *Tulipa sylvestris* in Europe. Black color indicates native occurrence and grey naturalized . Precise occurrence within each country is shown where available. Created with Adobe Illustrator 26.0.3,

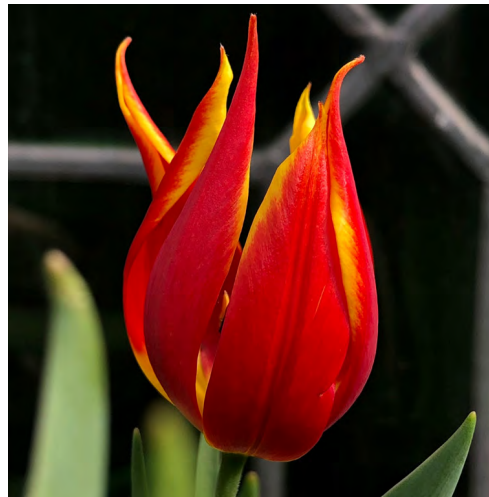

Illustrated history of introduction of *Tulipa sylvestris* in sixteenth-century Europe. Unlike the progenitors of modern tulip cultivars that came from the Ottoman empire (present day Turkey), the “wild tulip” (*T. sylvestris*) came from Italy and France, following the routes shown in this map. Plants from Spain were also introduced but apparently unsuccessfully (light grey). The depicted specimens (Naturalis Biodiversity Center), reflect the morphological diversity of the introduced plants: the French and Italian specimens are plants that have been collected in the Cevennes (L.1458540), Bologna (L.2110826) and the Apennines (L.1458536). The Spanish specimen (WAG.1057471) shows the presumed morphology of the plants introduced from Aranjuez. Infographic

Overzicht van de tulpen in de Plantin-Moretustuin...

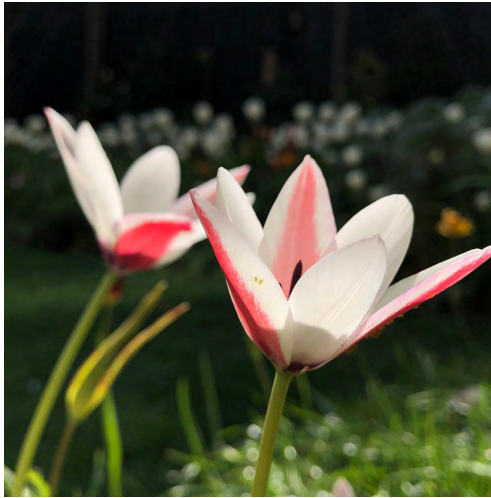
Tulipa 'Lac van Rijn', 1620

Tulipa 'Duc van Tol Red and Yellow',
1594

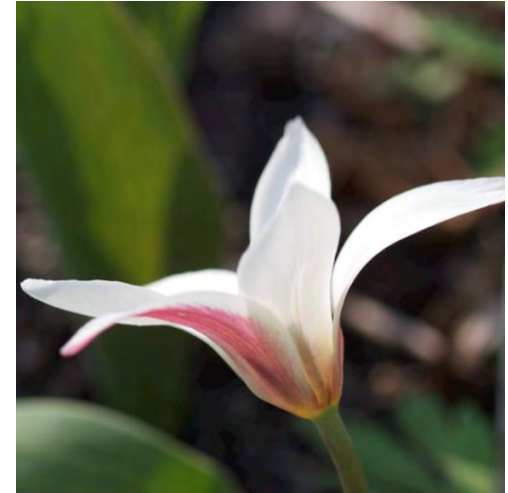
Tulipa 'Duc van Tol Max Cramoisie', 1594

Tulipa clusiana, 1803

Tulipa clusiana 'Chrysantha'

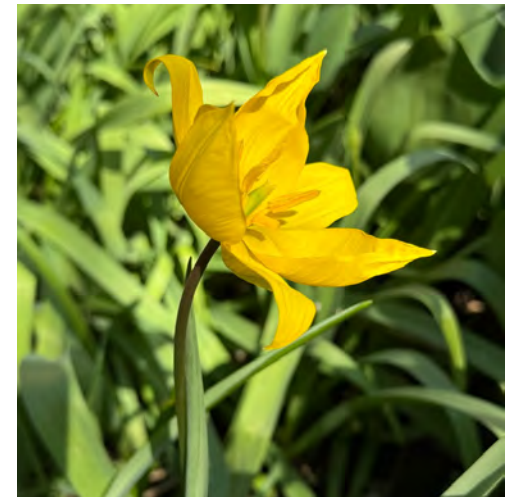
Tulipa clusiana 'Peppermint Stick'

'*Tulipa* 'Garden of Clusius'

Tulipa aximensis

Tulipa sylvestris L. – naamgeving door Linnaeus 1753

Tulpen in hun oorspronkelijke omgeving

Tulipa clusiana in een wijngaard in Afghanistan (foto Eddy van Wessel)

Tulipa clusiana en Tulipa clusiana 'Chrysantha' in het veld. Foto midden is genomen in Kazachstan.

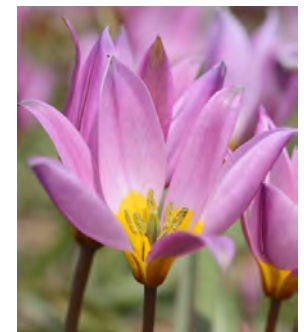
Zoals tulpen in de natuur groeien: vaak in een soort gravel of zanderige ondergrond. Het lijkt soms sterk op de nieuwe zandafdekking in de tuin. Dit is *Tulipa mongolica* in Gogestai Khan Uul National Nature Reserve (Noord-West China). Deze soort is niet aangeplant in de tuin.

Tulipa kolpakowskiana - Kazachstan

Tulipa kolpakowskiana – Kazachstan. Het golvende blad is opmerkelijk aan deze tulp.

Tulipa saxitalis - Kreta

Tulipa aximiensis-Savoie

Tulipa sylvestris Sibillini National Park, Umbrië, Italië

Veel tulpensoorten groeien van oporsprong in hooggebergte, zoals deze *Tulipa polychroma* in Iran (niet in de tuin)

Met dank aan

Museum Plantin-Moretus:

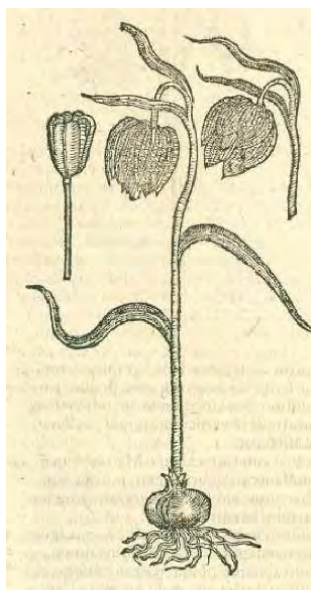
Iris Kockelberg – directeur Museum Plantin-Moretus

Joost Depuydt – conservator typografie & drukkerijfgoed

Kris Geysen – museale presentaties – publiek en participatie

Tekst en research – Ronald van der Hilst – tuin-, en landschapsarchitect

Lay-out – Charlotte Gerard – stagiaire KASK

RVDH

DESIGN & LANDSCAPE ARCHITECTURE

Ronald van der Hilst

Mechelseplein 21-23, Antwerpen

+32 0475645826

www.ronaldvanderhilst.com

A N T V E R P I A E,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
ANNO MD. LXX.

